

Vatan ve Dil*

Homeland and Language

Hans-Georg Gadamer

Translated by Servet Gündoğdu

Dr. Öğretim Üyesi, Universität zu Köln, Institut für Sprachen und Kulturen der islamisch geprägten Welt;
Samsun Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID: 0000-0001-8370-2726, E-Mail: servet.gundogdu@samsun.edu.tr

Makale Türü Çeviri Makale • Translated Article

© Nesir 2023 CC BY-NC-ND 4.0

Vatan, insanın seçip değiştirebileceği bir ikamet yeri değildir. Dahası insan vatanını unutamaz da... Schelling'in meşhur tabirini kullanacak olursak, o ezeli [*Unvordenklich*]¹ bir şeydir.

Bu nedenle, sürgündeki yaşama, kişinin dışlandığını bildiği vatanına dair düşünceler, - dolayısıyla geri dönüş [*Rückkehr*] söz konusu olmasa bile geri dönüş düşünceleri de- gayriihtiyari eşlik eder. Vatan unutulmazlığını sürdürür. Mobilizasyonun giderek arttığı günümüz dünyasında vatan, hareketliliğin çok sınırlı olduğu eski zamanlardakiyle aynı anlamı taşımaz artık. O dönemlerde kişinin menedildiği vatanına sürgünden dönmeyi düşünmesi de aynı sebeple, tekrar tekrar maruz kaldığı bir dışlanmışlık gibi kendini gösterirdi. Bu andan itibaren her sürgün ağırdır ve sürgünün kaldırılacağı, kişinin vatanına dönebileceği umudu da her zaman canlıdır. Romalı şair Ovidius'un Karadeniz'deki sürgününde yaktığı ağıtlar bugün dahi insanlığın kalbinde çınlar.

Peki nedir bizim için vatan, bu aşına olunan asli mekân [*Ort der Urvertrautheit*]? Nerede o ve dil olmasaydı ne olurdu ona? Her şeyden önce dil, vatanın kadimliğine aittir. Bunu kısa süreli seyahat deneyimlerimizden biliriz. Yabancı dilde konuşulan bir ülkeden vatanımıza döndüğümüzde, kendi anadilimizle aniden yeniden karşılaşmak bizi adeta ürkütür. Bu ürkme

* “Heimat und Sprache,” *Gesammelte Werke 8: Ästhetik und Poetik I: Kunst als Aussage* içinde, (Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1993), 366-372. “Heimat und Sprache”, 21 Haziran-5 Temmuz 1991 tarihleri arasında Karlsruhe'de düzenlenen dokuzuncu BadenWürttemberg Edebiyat Festivali vesilesiyle verilen bir konferanstır.

¹ *Unvordenklich* ezeli, kadim (*immemorial*) anlamlarının yanı sıra öncesi/önceden düşünülemez, tasarlanamaz, tahmin edilemez, planlanamaz anlamlarında kullanılabilir. Varlık, Schelling'in geç döneminde “kendisinden önce hiçbir şeyin düşünülemeyeceği şeydir” [*unvordenklich*]: Önüne hiçbir düşünce eklenemez veya konulamaz, onun türetilebileceği veya anlaşılır kılınabileceği hiçbir düşünce yoktur. Doğan Özlem, Gadamer'in “Hermeneutik” isimli makalesini tercüme ederken bu kavramı “öndüşünsel olmayış” şeklinde yorumlar. Hans-Georg Gadamer, “Hermeneutik,” çev. Doğan Özlem, *Cogito* 89, (2017): 50. [çevirmenin notu]

halinde gerçekten de kişinin aşına olduğu Őeylerin bütünü, insanın kendi dilinde yankılanan örf ve adetler ile alışageldik dünyanın tamamını görebiliriz.

Elbette anadilinde evinde olan herkes diğer dilleri de öğrenebilir ve sonunda bir anlamda onlarla da evinde olduğu kadar iyi hissedebilir. Ancak burada belirleyici olan nokta şudur: Sürgünde yaşayanlar için kendi dillerinin dünyasına dönüş, kendi iradelerine bırakılmamıştır. Ev sahibi ülkenin diline misafir olarak yeni alışmış biri vatanını kaybetmiş değildir ve eğer tamamen vatanının dışında yaşıyorsa, dönebileceğini biliyorsa aynı Şey geçerlidir. Ama aslında, vatan her Şeyden önce dilin oluşturduğu yuvadır. Herkesin anadili ezeli bir yuva havası taşır ve bu aynı zamanda kendi yurttaşlarıyla kısa süreli karşılaşmalarda kendi anadilini yeniden anlayıp konuşsa bile çok dilliler için de geçerlidir. Ama sürgünde yaşama yazgısına sahip olanlar nerede olursa olsunlar, unutmayı istemekle hafızada tutmak, ayrılmakla hatırlamak, kaybetmekle yeni başlangıçlar yapmak arasında bir yaşam sürerler. Yaşamak bir dilde konaklamaktır [*Einkehr*]. O halde herkes yabancı olanı ve gurbeti nasıl yaşanılır kılacağını bulmalı ve başka bir dilde yuva arayışına girmelidir. Kaçınılması mümkün olmayan ve kişinin hayatta kalması için iyileşmesi gereken bir kırık vardır. İyileştirme, makineleşmiş toplumumuzda sıklıkla hayal edildiği üzere, doktor gibi birinin yaptığı bir Şey değildir. Bu her zaman hastanın kendisinin bir yaşam vazifesidir. Yani artık kendi dilinizi duyamaz hale geldiğinizde insanları bir araya getiren dile veda ediyorsunuzdur. Bu, tüm sürgün hadiselerinin arkasındaki insanı boyutu teşkil eder.

Böylece asıl sorunun ağırlığını tartıyoruz: Sürgünden geri dönüş ne olabilir? Bunun yeni bir kırık, ikinci bir kırık olması gerekmez mi? Yoksa o ilk kırığı bir acı gibi yeniden hissedilir hale mi getiriyor? Böyle bir kırıkta rol oynayan Şey, diyalogdaki bir kriz gibidir. Terk etmediği vatani yabancılaşma derecesinde değişse bile, sonunda ancak umut ve vaat [*Verheißung*] dolu şu düsturla yaşayabilir insan: “*Et illud transit.*”² Artık Almanya’da da tabiri caizse diyalogu zorlaştıran böyle bir kırığın ne olduğunu deneyimliyoruz. Batı’da yaşayanlarla Doğu’da yaşayanlar arasındaki diyalog bu nedenle pek kolay değil. Savaş yüzünden kesintiye uğrayan posta servisinin bağlantılarıyla yetinerek, sürgüne giden kendi arkadaşlarıyla bile sohbet etmenin ne kadar güç olduğunu anımsıyorum. Konuşmadaki her iki taraf da yeni bir görevle, sürekliliği olan ama yine de süremeyecek yeni bir kimlik bulmakla karşı karşıya kalır. Ruhun ve kalbin gücü ne kadar büyük olursa olsun insan zamanı geri getiremez. Döndüğümüz yer başkalaşmış, geri dönenler de bir o kadar değişmiştir. Zaman hem şekillendirir hem değiştirir. Geri dönen her kimsenin görevi yeni bir dilde yaşamaktır. Dönülen her Őeyde bir yabancılık havası vardır.

Dünya-içinde-varlığın asli görevi olan ‘yabancılığın üstesinden gelme’, herkes için aynı şekilde tekerrür etmektedir. Yürümeye başlayan ocuk gerçekliğin duvarlarına çarpar ve bakışmaların yavaş yavaş uyanışıyla, ilk dokunuşla, dil benzeri sesler çıkardığı ilk agulamalarla ve nihayet ilk sözcüklerle konuşmaya başlar. Gerçekte, konuşmayı öğrenmekle ilgili bu durum, diyalog yoluyla karşılıklı anlayışa varılan her durumda kısmen tekrarlanır. Dil, aslında, kelimelerine sahip olduğumuz ve özgür seçimlerimize göre yönettiğimiz bir Şey değildir. Dili

² Bu da geçer! [evirmenin notu]

yaratan alma ve vermedir. Konuşmanın anlamı icradadır ve ancak birlikte tecrübe edilenlerden güven duymak için birinin ötekine yaklaştığı yerde var olabilir.

Edebiyatın görevi tam da bu bağlamda ölçülebilir. Edebiyat, önceden şekillendirilmiş ve belirlenmiş formüllerinin bulunamayacağı bir şeyi kelimelere dökmek ister. Kamusal bilgilerin gün boyunca uyuşturan bir dalga gibi her yöne yayıldığı, giderek yükselen bir düzenleme çağında, yazar ve şair için kendilerini ifade ettikleri dilde konaklamak, neredeyse tamamen farklı ve yabancı bir şeye geri dönüş gibi görünmelidir.

Buradan hareketle edebiyat matinerinin anlamı belirlenir. Bu matineler kendileri olmaksızın şair çıkmayacağını iddia etmezler ve buralarda bir şair ekolünün kurulmak istendiği de iddia edilemez ki bunlar, yüksek edebî standartın oluşması tarihinde belki de fena bir şey sayılmazlar. Ancak, edebiyatın hem yaratıcıları hem de alımlayıcıları arasında, tüm kültürel yaratım olanaklarının nihai olarak dayandığı karşılıklı bir onaylamayı güçlendirmek önemlidir.

Öncelikle bir yazarın gerçekte ne olduğunu soralım. Onun dil'in huzurunda yakaran bir kişi olduğunu söyleyebilirim. Dil tarafından duyulmak ister. O, dili yeni baştan konuşturabilmek için dilin kendisine bahşedilmiş olmasını diler. Böylece dil olan biten hadiseler içinde yalnızca olduğu gibi yazılan ya da okunan genel bilgi selinin bir parçası değil, dinlediğimiz bir şey olacaktır. Şiirsel dil ile bizim edebiyat dediğimiz şey arasındaki fark burada yatar, dil orada dinlenir. İster lirik, ister hikâye, ister tiyatro olsun, her biçimiyle şiir, her zaman kişinin yalnızca ele alması ve eleştirel bir deneyim dünyasına kaptırmaması gereken bir dikte gibi olma iddiası ve imkânıdır. “Şiir” [*Dichtung*] kelimesi “dikte”den [*dictare*], “dikte etmek”ten [*diktieren*] gelir, mühürleme [*Dichtmachen*] anlamındaki daha eski, hümanizm öncesi anlam katmanları hâlâ yankılansa da... Her halükârda yazarın kendi içinden çıkardığı, sonunda okunan şeydir, kişi kendisine iletilen şeyi değil, ancak iletilenin kendi dilsel çağrışım gücünde görmesine izin verdiği şeyi dinler. Bir yazarın becerisi, kişinin bunun farkına varma derecesine ve dilde çağrıştıran şeyin diğerinde karşılık bulması için bu türde bir mevcudiyeti elde etme kabiliyetine bağlıdır. Bu nedenle, birçok sessiz okuyucuyu bir araya getirebilmesi ve ancak çok uzaktan halkın ilgisini çekebilmesi, tabiri caizse, edebiyat matinerinin şeref payesidir. Bundan utanmamalı veya bundan dolayı kendimizi kötü hissetmemeliyiz, sonuçta bu, sosyal hayatımızda her türden iş birliğinin ne kadar topluma ait olduğunun kanıtıdır. Kolayca gelen, aynı zamanda hızla tekrar kaybolur.

Sonuç olarak, dönüş ve edebiyat arasındaki bağlantıya biraz daha ışık tutmak istiyorum. Sanayi devrimi ve otomatik iletişim çağında ve herkesin her şey hakkında çok daha fazla bilgi sahibi olduğu gerçeğinde, yazar için tamamen yeni görevlerin ortaya çıktığı konusunda açık olmalıyız. Sürekli kullanılmış ve kullanılan kelimelerin dünyasından, her türlü fikrin, konuşma şeklinin, teknolojinin yarattığı bilgi beklentisinin önceden tüketilmişliğinden uzaklaşmak isteniyorsa, bir anlamda sürekli olarak sürgünden geri dönülmelidir. Dahası böylelikle dilin gerçek imkânları içinde ne olduğunun ve edebiyata dile geri dönüş görevinin nasıl verildiğinin farkına varılacaktır. Bu, bütün şiirleri gurbetten bir geri dönüş olarak düşünmemizi sağlar. Droste Ödülü'nün Hilde Domin'e verilmesi üzerine yaptığım kutlama konuşmamda şiirinin onun için de

dile dönüş olduğunu ifade etmişim.³ Aynı zamanda, yabancılıktan yuvaya dönmek her birimiz için hayatımızın görevidir. Şiirin sözü bizden önce gelir.

Dilin hepimizi birleştirebilecek üç düzeyini ayırt etmek istiyorum. Bunun için öncelikle Paul Celan tarafından kullanılan *Dil Kafes*'ine [*Sprachgitter*] atıfta bulunuyorum.⁴ Dil her şeyden önce bir kafestir. Bu, küçük çocukların dil eğitiminde daha önce anlatılan sosyalleşme süreciyle başlar. Sosyalleşmiş ama aynı zamanda yıpranmış sözlü anlatım dünyamızda, konuşmayı öğrenmenin bu erken çağındaki yaratıcılığı hatırlamalı ve onu bir rol model olarak görmeliyiz. Çünkü orada gerçekten de dilin, kurallara uyma zorunluluğuyla çok fazla kısıtlanmadığı, ancak bir başkasına bir şeyler iletmek için özverili bir girişimde kendi içine girdiği zaman neler yapabileceğini görebiliyoruz. Üç yaşındaki bir çocukta buna defaultle ve hayretle tanık oluyoruz. Burada dilin sadece engelleyici bir kafes değil, aynı zamanda samimi bir karşılıklı anlayışa imkân veren bir kafes olduğunu görüyoruz. Kafes aynı anda her ikisidir de; bir engeldir, ve bize diğerine geçişin onsuz kesinlikle mümkün olamayacağı bazı koşulları hatırlatır. Wittgenstein haklı olarak özel bir dilin olamayacağını söyler. Dil sohbettir. Bir başkasına ulaşmayan söz ölüdür. Konuşma başkasıylandır ve her kelimenin somut anda doğru, tekrarlanamaz bir tona ihtiyacı vardır ki, öteki kafesi, ötekilik kafesini aşıp bir başkasına ulaşabilsin.

Bununla ilişkili olarak ikinci işlevi dil peçesi [*Sprachschleier*] olarak adlandırıyorum. Bu, birlikte yaşamayı ancak inceltmeler yoluyla mümkün kılan olağan nezaket alanı da dahil olmak üzere, katılık ve sertlikten, ihtiyatsızlık ve hiddetten tüm kaçınmaları kapsar. Dil peçesinin kesinlikle endişelendiren bir olumsuz yönü var, Talleyrand'ın ünlü sözünde belirttiği gibi: Dil düşünceleri gizlemenin en iyi yoludur. Bu aslında diplomatın sanatıdır. Ama bu bile yalnızca olumsuz bir şey değildir. Görünüşe göre bu sanat, kişinin düşüncelerini saklamayı başarıyor, sonunda anlaşma ve barışçıl uzlaşma zeminine ulaşıyor. Bu da beni özellikle burada edebî yaratıcılık için çabalayanlar arasında aklıma gelen üçüncü şeye getiriyor.

Bu üçüncüye dil şimşegi [*Sprachblitz*] diyorum. O, insanlar arasında aşağı yukarı tüm ölçülü, iyi aydınlatılmış ve açıklanmış sözlerde çakıp sönebilir. Bu bana zaman zaman yaşadığım deneyimleri hatırlatıyor. İzin verirseniz, özellikle eğlenceli olduğu için bunlardan birini size anlatayım: Bir keresinde Güney Afrika'da Buşmanlar için kurulan bir üniversitede karanlık kıtanın sırrını biraz olsun öğrenmek için ders vermişim. Ancak, İngilizce. Orada eğitim dili buydu. Bu yüzden esas olarak Avrupa'daki felsefe ile temasa geçmesi ve ardından öğrencileriyle ilgilenmesi gereken Afrikalı profesörler ve onların halihazırda yetiştirdiği asistanlarla birlikteydim. Bu yüzden bana tüm öğrencilerle felsefenin görevi hakkında konuşmak isteyip istemediğim soruldu. Etkileyici bir gösteriydi. Buşmanlar çok uzundur, bilhassa güzel insanlardır. Yani beni çevreleyen gerçek bir abanoz heykeller galerisiydi. Ama ne kadar onlara ulaşmaya çalışsam da yüz

³ Bkz.: "Hilde Domin, Dichterin der Rückkehr," *Gesammelte Werke* 9 içinde, (Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1993), 323-328.

⁴ Parmaklık, ızgara gibi anlamlara da gelen *Gitter* kelimesine karşılık olarak Paul Celan'ın Türkçedeki güçlü çevirmenlerinden Cem Yavuz'un *kafes* çevirisi tercih edilmiştir. Paul Celan, "Sprachgitter-Dilkafes" *Sesler, İştin Bizi de* içinde, çev. Cem Yavuz, (İstanbul: Everest Yayınları, 2022), 101-155. [çevirmenin notu]

ifadelerinde hiçbir değişim olmuyordu. Çaresizdim. Verdiğim yanıtta en ufak bir tepki göremediğim zaman onlara felsefe hakkında ne söyleyebilirdim? (Daha sonra meslektaşlarım da maalesef sürekli benzer bir durumu yaşadıklarını ve kendilerinin de hiçbir reaksiyon alamadıklarını söylediler.) Sunumum sırasında aklıma kurtarıcı bir fikir geldi. Yunan felsefesinin Parmenides ile başladığını ve onun anlayışının hiçlik yoktur, sadece varlık vardır olduğunu açıkladım. Bunu şöyle söyledim: “Lütfen şunu net bir şekilde anlayın: *Nothing is no thing.*”⁵ O anda safları yıldırım hızıyla geçti. “Anlıyor musun, anlıyor musun? Nothing is no thing!” Onlara çarpan bir dil şimşegi gibiydi. Varlığın bir şey olmadığı bir an için netleşti. Bu hikâyeye elbette eğitimden çok eğlence amaçlı, ama öğretici bir yönü de var.

Bu tarz deneyimlerle ilgili olarak, kendimize buradan Avrupa bu kıtasında ne yapabileceğimizi sormalıyız. Bu nedenle, son derece medenî ve yüksek eğitimli Japon meslektaşlarımızın gelip metinlerimizi okuduktan sonra, neredeyse anlaşılmasız bir dil ağı aracılığıyla şaşırtıcı bir bilgi ve sağlam bir zekâyla Batı felsefemizi özümsemesinin ne anlama geldiğini de kendimize soruyoruz. Geleneklerinden, Konfüçyüsçülük ve Şintoizmden ve geleneksel dinî ve ahlakî değerlerinden bizler ve bizim düşüncemiz hakkında söyleyeceklerini öğrenmek için bu fırsatı değerlendirmeyi çok isteriz. Bugün, hepimizin dâhil olduğu devasa bir insani sürecin henüz başlangıcındayız. Yabancı kültürler ile bizim Avrupa kültürümüz arasında gerçek bir değiş tokuşu nihai olarak başaramazsak, 18. yüzyıl Aydınlanma ideali olan dünyada ebedî barışa asla ulaşamayacağız. Bizimle felsefe yapmaları, bizimle dünya edebiyatını üretmeleri ne anlama geliyor? Buna kesinlikle yabancı dil öğrenmek de dâhildir. Bundan kaçış yok. Tercümeleler, orijinalin sesi, tonu ve anlamı hakkında fikir edinmek için yapılan ilk hizmettir. Ancak dil engelinin olmadığı yerde nelerin mümkün olduğunu bize tüm kültürlerin görsel sanatlarının her yerde var olması ve en önemlisi de tüm insanlığın ilk kültürel dili olan müzik öğretiyor.

Ama biz burada Almanca konuşulan bir odadayız ve edebiyata katılımında bulunuyoruz. Bu yüzden dile dönüşü bir dil şimşegiyle örnekleyerek bitiriyorum. Bu, Heidegger’in kulübesinin kapısına kazdığı için özellikle aşına olduğum, Herakleitos’un ünlü bir sözüdür. Almanca versiyonunda şöyle yazıyor: “Her şeyi kontrol eden şimşektir.” Bu, kelimenin tam anlamıyla alınmalıdır. Ateşin su, hava ve toprak gibi doğanın bir unsuru olduğu anlamına gelmez- hayır, o bir şimşektir. Ama şimşegin kontrol ediyor oluşu paradoksal değil midir? Evet, şimşegin kontrol etmesinin paradoksal olduğu anlaşılmalıdır. Peki o zaman ne kastedilmektedir? Demek istediğim şu ki, çakan şimşegin anlık parıltısı dünyayı birdenbire kör edici bir açıklıkta gösterir. Ve her şey yeniden zifiri bir geceye gömülse bile, bize bir anlığına yön bulma fırsatı verilir ve biz orada ruhun yaşamından bir şeyler fark ederiz. Pek çok şey yeniden karanlığa gömülse de, unutulmayla aydınlanma arasında gidip gelen bir arama ve sorgulayış yoluna yönlendiriliriz.

Bu yüzden, hepimiz dili yaklaşık olarak bildiğimiz için nihayet bir sona geldim. Buna ben *dil kristali* [*Sprachkristall*] diyorum. Bu sadece “dil kafes”ini anımsatmaz. Bu, kafesi, kristallerin oluşturulduğu sabit bir matematiksel yapıya sahip olan kristali anımsatır. Bence söylem akışı şiirde geçerli bir form aldığında böyle olur. Ve kristal, üzerine ışık düştükçe oluşumunda ve yapısının

⁵ Metinde İngilizce. [çevirmenin notu]

sağlamlığında ateş yaymaya başladığı gibi, kristalin katılığına, sağlamlığına ve kalıcılığına yaklaşması ve hoş bir biçimle değil, ışığın birdenbire parlayıp cezbetmesi de şiirin dilsel gücüdür. Kristalden olduğu gibi şiirsel bir yapıdan yayılan çok yönlü bir ışıltıdır. Buna hepimiz iştirak ederiz ve böyle bir ışıkta duran kelimenin hakikatinden bir şeyler sezinleriz.